

подібні світоглядні парадигми, що іще раз засвідчує єдність духовних змагань людства на шляху пошуку ідеалу людини і гідної моделі людської поведінки.

Тут і повернення до минувшини як свого роду модель порятунку світу від хибного шляху, відродження засадничих духовних цінностей. І причетність обох митців до іншої духовно-свідомісної вітчизни, ніж епоха, в яку їм довелося жити, – світ “не піймав” їх, як і Сковороду. І явний профетизм – призначення бути вісником для світу. І протиставлення митця-аскета “владам світодержця тьми світу цього”.

Книжка написана зацікавлено й жваво,

пройнята бажанням “пыль веков от хартий отряхнуть”. Перейнятий ідеєю захисту духовного простору людини в сучасному світі, автор резюмує: “Можна лише нагадати висловлену колись думку С.Аверинцева та М.Бахтіна про “пророщування зерна”, зароненого в інший час, у сьогоднішню епоху. Зерно християнського консерватизму, відкрите українськими митцями-мислителями у середньовічну епоху, має, на наш погляд, добрі перспективи в сучасності. Треба лише пригадати той спадок і цим зерно проростити”.

Михайлина Коцюбинська

ПОДОРОЖІ У СВІТ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Валентина Соболев. 3 глибини віків. Вивчення давньої української літератури в школі. Посібник для вчителя. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 212 с. Валентина Соболев. 12 подорожей в країну давнього письменства. – Донецьк, 2003. – 156 с.

Вивчення давньої української літератури в школі, як і у вузі, залишається сьогодні одним із найскладніших питань. Перш за все ця складність зумовлена специфікою матеріалу нашого давнього письменства. Зрозуміти тексти творів епох Середньовіччя, Ренесансу і Бароко складно як учневі, так і студентові. Програма з української літератури для 11 класу завершується літературою сучасного періоду. Треба зауважити, що напрацювання з даного періоду є, і вони досить вагомі. Наприклад, нещодавно побачив світ новий підручник з української літератури для 11 класу професора Г.Семенюка. Натомість значно складніше з літературою давньою. Нових праць обмаль. Учителі працюють за старими підручниками. А література, наприклад, Київської Русі, як і інших давніх епох, потребує суттєвого переосмислення та дослідження нових феноменів.

Вузівські курси з історії української літератури починаються з давньої літератури. Вчорашнім учням складно сприймати цей матеріал, бо він справді-таки важкий, потребує знання теорії літератури,

культурології, історії і т.ін. Цей матеріал значно легше сприймався б студентами старших курсів. Тут треба відзначити позитивний крок у даному напрямку, зроблений Інститутом філології Київського університету імені Тараса Шевченка. Так, на третьому курсі для українського відділення читаються нормативні курси на матеріалі давньої літератури, ініційовані кафедрою історії української літератури та шевченкознавства: “Історичний прагматизм літератури Київської Русі” і “Полеміка в українській літературі”.

Викладач вузу зацікавлений у тому, аби сприйняття матеріалу давньої літератури студентом-першокурсником було динамічним і творчим. Безперечно, що без належної шкільної підготовки це неможливо. Нині, коли маємо кілька нових праць із давньої літератури (наприклад, нова книжка О.Мишанича “На переломі”, О.Сліпушко “Софія Київська. Українська література Середньовіччя: доба Київської Русі (X–XIII ст.)”, хрестоматія з критичними матеріалами про літературу Середньовіччя

Слово і Час. 2003. №12

“Золоте слово” (упорядкування В.Яременка, О.Сліпушко) працювати стає легше. Особливу увагу слід звернути на дві нові праці професора Валентини Соболя, знаного фахівця в царині давньої літератури: посібник для вчителя “З глибини віків. Вивчення давньої української літератури в школі”, а також збірник її наукових статей з давнього письменства, котрий щойно побачив світ, – “12 подорожей в країну давнього письменства”. Спільним для названих праць є тільки принцип подорожей, у формі яких авторка викладає матеріал. За призначенням, за рівнем складності, за стильовою манерою ці книжки різні. “З глибини віків” – посібник для студента і вчителя, “12 подорожей в країну давнього письменства” – збірник з 12 цікавих, досить різнопланових наукових статей, призначений для підготовлених читачів, передусім науковців. Втім, враховуючи інтерес сучасного вчителя, студента, загалом сучасного українського читача до проблем витоків нашої культури, літератури, можна сподіватися, що обидві книжки зацікавлять їх. І вже напевне вони стануть незамінним путівником для вчителя, котрий є гідом для дітей на шляху вивчення складної й цікавої давньої української літератури.

Один із найдавніших принципів педагогіки – принцип діалогічної роботи, тобто завдання вчителя полягає в тому, щоб не лише донести до учнів знання, а й викликати зворотній зв’язок: зацікавлення дітей запропонованим їм матеріалом. Саме цей принцип визначальний для авторки посібника “З глибини віків”. Вона пропонує свій спосіб роботи, в основі якого – тісна співпраця учителя та учня.

Посібник складається з 16 подорожей, кожна з яких присвячена певній темі. Матеріал подано за темами і питаннями шкільної програми з розрахунку, що теми вкладаються в певну кількість годин. Видно, що В.Соболь намагається враховувати всі шкільні програми з української літератури, але за основну взято програму Інституту педагогіки АПН України. Врешті, це вибір авторки.

Книжка має два розділи – “Українська середньовічна література” (шість подорожей)

та “Література Ренесансу і Бароко” (десять подорожей). Перша подорож першого розділу – “Давньоруська література” присвячена загальному оглядові даного періоду. Тут хотілося б поміркувати, чи доречно надалі користуватися терміном “давньоруський”, чи можливо, замінити його на “києворуський”, чи просто користуватися терміном “українське Середньовіччя”. Але принциповим є те, що даний період тлумачиться Валентиною Соболю як суто український. Ця подорож, як і всі наступні, завершується двома дуже суттєвими для вчителя моментами. Перший – запитання для закріплення матеріалу. Другий – добір наукової, науково-популярної та художньої літератури для книжкової виставки, яку авторка пропонує робити вчителям на уроках. Подорож друга – “Біблія – визначна пам’ятка світової літератури” – побудована не так, як перша. Якщо перша ґрунтується на розповіді вчителя, то друга тяжіє до діалогу між учителем та учнями, у процесі розгортання якого вчитель викладає матеріал і відповідає на запитання дітей. Це робить засвоєння матеріалу легким і динамічним. Добре, що значення Біблії для української літератури подається у загальному духовному контексті нації. Подорож третя – “Оригінальна давньоруська література” – починається з аналізу літератури перекладної та її впливу на формування оригінальної. Урок будується у формі діалогу. Вчитель залучає до роботи як книжки, так і фото, зокрема – скульптурного зображення Нестора-літописця. Це урізноманітнює роботу, а візуальний матеріал полегшує сприйняття учнями текстів. Доречні цитування текстів. При вивченні літописів, як і інших творів, В.Соболь вказує на використання образів, тем і мотивів цієї літератури у літературі XIX–XX ст.ст.

Подорож четверта – “Іларіон Київський. “Слово про Закон і Благодать” – побудована у формі вікторини. В.Соболь пропонує перелік запитань-відповідей. Добре те, що авторка вказує на ритмомелодику твору і подає його уривки, перекладені поетично. Завершується знайомство з ораторсько-проповідницькою літературою Київської Русі конкурсом на кращого юного філолога. Подорожі п’ята-шоста присвячені “Слову о полку Ігоревім”.

Тут учитель пропонує учням провести конкурс на кращу книжкову виставку: учні повинні не тільки підібрати матеріал, а й зуміти прокоментувати його. Розгляд твору комплексний, він включає аналіз історичної основи, порівняння літописної оповіді з поемою, характеристику образів, жанру, а також проблему авторства.

Розділ другий — “Література Ренесансу і Бароко” — починається сьомою подорожжю “Іван Вишенський”. Учитель починає урок віршем Івана Драча “Пам’яті Івана Вишенського”. Об’єктом розмови автор обирає аналіз пропонованих програмою запитань, які вчитель записує на дошці: суперечності у світогляді, громадянській позиції, творчості письменника, історична зумовленість цих суперечностей; огляд творчості; всеслов’янське і світове значення творчості Вишенського. Як бачимо, вже сама постановка запитань змушує учнів мислити, спонукає до висловлювання власної думки.

Дуже вдалою є форма подорожі восьмою, що присвячена вивченню давньої української поезії XIV — початку XVII ст. Це — урок-композиція, в якій беруть участь Учитель, Критик, Читач, Поети української давнини. Тут В.Соболь пропонує звернутися до книжки “Українська поезія XVI ст.” з передмовою професора В.Яременка, що й сьогодні залишається одним із кращих і найповніших джерел текстів ренесансної поезії, перекладених на сучасну українську мову. Подорож дев’ята на тему “Вивчення давньої української поезії другої половини XVII — початку XVIII ст.” представлена у формі уроку-екскурсії. Учасники — Історик, Краєзнавець, Філолог, Учитель, Учень. Подорож десята — “Вивчення поезії XVIII ст.” — представлена у формі лекції з елементами бесіди. Для того, щоб лекція мала проблемний характер, автор пропонує поставити у її центр вагоме перспективне питання, яке стало б стрижнем і для наступного заняття. Таку перспективність В.Соболь вбачає у теоретичних питаннях, поставлених двома навчальними програмами: “Поняття про силабічний вірш, бурлеск і травестія”. Відповідно до цього й будується урок. Подорож одинадцята — “Козацькі літописи” — включає розгляд

Літопису Самійла Величка. Добре, що авторка простежує традицію літописання від часів Київської Русі, згадує попередників Величка на терені козацького літописання (Самовидець, Григорій Габ’янка).

Подорож дванадцята присвячена давньоукраїнській драмі. Оглянувши жанровий спектр драматичного письменства, а також вертеп, інтермедії, і проаналізувавши загальну картину драматургії доби Бароко, авторка пропонує зосередити увагу на розгляді драми “Милість Божа”. Постаті Григорія Сковороди присвячено подорожі тринадцяту і чотирнадцяту. У першій розглядається його філософська і байкарська спадщина, у другій — поетична творчість. Тут Валентина Соболь пропонує для розгляду конкретні питання. Подорожі п’ятнадцята і шістнадцята присвячені “Історії Русів”. Подано також уривки з цього твору. Даний розділ, як і вся давня українська література, покликані не лише навчати учнів, а й виховувати в їхніх душах глибокі патріотичні почуття.

Валентина Соболь у своєму посібнику наголошує, що “основою сучасного уроку є спільна діяльність учителя та його вихованців, і саме такими є уроки учителів-майстрів” (с. 69). Таким чином вона пропонує працювати сучасному вчителю, ведучи учнів стежками давньої української літератури.

Книжка професора В.Соболь як один із небагатьох нових творів на терені вивчення давньої української літератури цінна тим, що вказує вчителю цікаві та різноманітні способи роботи з учнями, підказує, яким шляхом повести дітей, аби запалити в їхніх душах любов до нашого давнього письменства. Адже, як пише авторка, “подорож всерйоз має лише розпочатись, оскільки вона не повинна обмежитись названими подіями, творами, іменами їхніх авторів. Перед нами промайнуло лише кілька візерунків грандіозного — багатопланового, з яскравими кольорами, їхніми тонами і відтінками — літературного панно, яке витворюють поетичні, драматичні, прозові твори давнини. Вони не лише не вивчені в достатній мірі, а й — що особливо прикро — недоступні широкому загалу”

(с. 212). Тож, очевидно, кожен крок на шляху вивчення давньої української літератури має вітатися і підтримуватися, бо все то — праця на майбутнє Української Держави, життєздатність якої визначається не лише сучасним, тим, що маємо сьогодні, а й минулим, тобто основою, корінням і джерелами, які живлять нинішній процес розбудови нашої Вітчизни.

Нова книжка Валентини Соболев "12 подорожей в країну давнього письменства" не залишить байдужим жодного читача, котрий цікавиться проблемами нашого давнього письменства. Та насамперед вона буде корисною для тих, хто поглиблено вивчає і досліджує давню українську літературу. Адже авторка порушує питання малодосліджені, а також ті, які стосуються найвидатніших пам'яток українського літературного Бароко.

Книжка складається із двох розділів. Перший — "Малознані твори давнини" — містить три розвідки, присвячені маловивченим проблемам давньої української літератури. Книжка відкривається статтю "Проглас" Костянтина Філософа в контексті української літератури". Фактично, В.Соболь робить одну з перших спроб дослідити вплив твору, який разом із "Повістю врем'яних літ", "Словом про Закон і Благодать" Іларіона Київського використали всі слов'янські літератури, — на давнє українське письменство. Далі авторка досліджує маловідому драму про злидаря і багатого Лазаря, з'ясовуючи історію цього унікального тексту та даючи власну версію його прочитання. Завершує даний розділ стаття "Дмитро Туптало та його "Щоденник", що є (як нам достеменно відомо) своєрідною предтечею монографії про цього письменника, над якою нині працює дослідниця.

Другий розділ — "У світі барокових контрастів" — присвячений осмисленню авторкою визначальної риси барокового світогляду — контрасту. Це осмислення відбувається в дев'яти окремих статтях, кожна з яких присвячена конкретній постаті чи пам'ятці. Авторка звертається до "Щоденника" Дмитра Туптала, проводить ґрунтовне історико-порівняльне дослідження "Війни домової" Самійла Твардовського та

української барокової історіографії в контексті історичної психології; аналізує Літопис Самійла Величка як явище українського літературного Бароко; порушує проблему перспектив дослідження "Історії Русів"; подає життє українського гетьмана Павла Полуботка за українськими літописами; використовуючи літописний матеріал, аналізує значення церкви та релігії для козацького бароко; репрезентує читачеві етнопсихологічну мозаїку Галичини в козацьких літописах; розглядає стильову парадигму доби бароко та її вияв у літописах цієї доби. Завершується розділ статтю "Бароко і модерн: осі перетину". Це погляд дослідниці на синтез літературних традицій давніх і сучасних, певною мірою її наукове кредо.

Професор Ігор Пасько у передмові до книжки зазначає: "Робота, що пропонується читачам, являє собою приклад трансценденції конкретної науки, в даному випадку літературознавства в філософську тематику, передовсім метафізику історії та історіософії. У зв'язку з цим "12 подорожей в країну давнього письменства" можна розглядати і як нариси історичної психології українського етносу, де йдеться зовсім не про історичні факти, а про наративи. Таким чином, специфіка феномена саме українського письменства в дослідженні В.Соболев вбачається в соціоісторичному, соціокультурному, соціоментальному вимірах, а не лише в лінгвістичних чи топонімічних ознаках, а ментальні структури постають як константні коди української екзистенції. Автор дослідження не тільки майстерно використовує методологію постмодернізму, але й виявляє себе в якості кваліфікованого герменевта".

Валентина Соболев прагне проникнути у глибини літературного тексту. Треба сказати, що це їй вдається. Вона має власне прочитання текстів давнього письменства, яке пропонує читачеві. Крім того, дослідниця володіє і добре сформованою власною методологією наукового вивчення матеріалу. Тож хочеться побажати книгам дослідниці, залюбленої в давнє письменство, щасливої дороги до свого читача.

Оксана Солячана